

- Den engelska kolonialpolitiken har varit ett centralt ämne i krigsårens propaganda och debatt. En objektiv översikt över de för denna politik vägledande idéerna är därför av värde.

Herbert Tingsten

Engelsk kolonialdebatt under 1800-talet

Enligt de åskådningar, som före den ekonomiska liberalismens genombrott behärskade den europeiska kolonialdebatten, voro kolonierna i första rummet medel att öka moderlandets rikedom. Denna tanke präglade jämväl den brittiska inställningen, även om den engelska politiken, åtminstone vad beträffar de av européer befolkade områdena, var mindre bestämd av rena exploateringssynpunkter än de kontinentala kolonialmakternas. Kolonierna betraktades som ett ekonomiskt komplement till moderlandet; genom ett invecklat system av bestämmelser sökte man vinna monopol på den koloniala handeln och reglera koloniernas näringsliv på sådant sätt, att det icke kunde konkurrera med den brittiska produktionen. Den ekonomiska liberalismen kritiserade dessa strävanden och förnekade utifrån sina utgångspunkter kolonisystemets värde. Därmed inleddes ett nytt skede i engelsk kolonialdebatt.

I sitt ekonomiska huvudarbete, avslutat strax innan den avgörande konflikten mellan moderlandet och de amerikanska kolonierna utbröt, framlade Adam Smith den nya åskådningen.¹

Handelsmonopolet innebar, skrev Smith, stora olägenheter för kolonierna, och i realiteten gagnade det ej heller England. Visserligen gav den exklusiva rätten att handla på vissa områden England en relativ fördel gentemot andra stater, som saknade denna rätt. Men om i stället allmän frihandel rådde, skulle England likaväl som andra länder profitera härav, ty kolonialprodukterna fingo en större marknad och kunde följaktligen frambringas i större mängd och för lägre pris. Vidare drogs genom monopolet kapital i allt för stor utsträckning till den koloniala handeln, och de stora inkomster, som i förhållande till kapitalinvesteringen kunde vinnas genom denna handel, medverkade till att i fråga om engelska industrier i allmänhet hålla profiten och därmed priserna på en högre nivå än som vid fri handel på kolonierna hade varit fallet.

Ekonomiskt vore därför det handelsmonopol, som betraktades som det väsentliga medlet att draga fördel av kolonierna, värdefullt blott för en liten grupp affärsmän, medan det skadade "landets allmänna intressen". Härtill kom, att kolonialsystemet ledde till ständiga krig och alltså till väldiga utgifter för moderlandet utom de summor, som direkt krävdes för koloniernas försvar. Det vore likväl hopplöst, ansåg Smith, att föreslå koloniernas uppgivande. Nationer avstå aldrig frivilligt från ett område. "Sådana offer äro, ehuru de ofta kunna vara förmånliga för intresset, alltid kränkande för en nations stolthet; och de äro, vilket kanske är av än större betydelse, alltid stridande mot den härskande klassens privata intresse, ty denna klass skulle härigenom berövas förfoganderätten över många inbringande förtroendeposter och frantagas många möjligheter att vinna rikedom och utmärkelse..." Om emellertid England kunde besluta sig för ett sådant steg, skulle det icke blott befrias från stora utgifter utan sannolikt kunna av kolonierna utverka ett avtal om fri handel, som för folkets massa vore förmånligare än det bestående monopolet. Mellan England och dess forna, av engelsmän befolkade kolonier skulle uppstå ett sådant förhållande som rått mellan de grekiska städerna och från dem härstammande nya samhällen.

Hos Adam Smith's efterföljare möter i skilda variationer samma grundåskådning. Malthus diskuterade kolonisering som ett eventuellt medel att motverka tendensen till överbefolkning, men kom till negativt resultat.² Ricardo berörde endast frågan om handel på kolonierna och kom härvid i stort sett till samma slutsatser som Smith.³ Senior behandlade kolonialfrågan mera ingående och även från andra än rent ekonomiska synpunkter.⁴ Han betonade bl. a., att de fördelar, kolonierna medförde för en viss stat, huvudsakligen berodde på att de flesta stater förde en mot deras egna intressen stridande protektionistisk kolonialpolitik; om allmän frihandel, som låge i allas intresse, genomfördes, skulle innehavet av kolonier icke innebära någon som helst ekonomisk vinning. Den klass, som mest profiterade av kolonierna, vore de rika, som placerade sina söner på välbetalda poster i kolonialförvaltningen. I det hela utgjorde kolonierna en börda för moderlandet, främst genom de väldiga utgifter deras administration och försvar medförde. Efter hand skulle kolonierna komma att helt, eller så gott som helt, frigöra sig från moderlandet. Styrdes de från London, gjorde de uppror för att vinna frihet, finge de en viss självstyrelse, krävde de allt större oberoende. "I allmänhet", slutar Senior, "kan det sägas att ett av de förhållanden, som främst försvaga en stor företagsam sjömakts styrka och minska dess välstånd, är dess risk att bli bunden och nedtyngd och utmattad genom uppkomsten av parasitära besittningar. Det tycks vara varje sådan nations öde att förspilla sina krafter först på att skapa dylika

besittningar, sedan på att skydda dem, och slutligen på fåfänga ansträngningar att kvarhålla dem”.

Bentham drev i skilda sammanhang den mot all kolonialpolitik kritiska linjen till dess yttersta konsekvenser.⁵ I ”Principles of international law” förklarade han, att kolonier ökade faran för krig, att de sällan eller aldrig vore till ekonomisk fördel för moderlandet samt att de koloniala tjänsterna vore en källa till korrruption. För kolonierna själva medförde beroendet av ett främmande land regelmässigt dålig styrelse. Kolonialsystemet innebure därför, att ”koloniens verkliga intressen offrades för moderlandets inbillade intressen”. England borde efterhand uppge alla sina kolonier. I en skrift, ”Frigör edra kolonier”, som han några år senare, 1790, riktade till den franska nationalförsamlingen, motiverade han ingående samma krav. ”Ni böra”, sammanfattar han, ”frigöra edra kolonier, emedan ni ej ha någon rätt att styra dem, emedan de helst icke vilja bli styrda av eder, emedan det strider mot deras intressen att styras av eder, emedan ni icke vinna något på att styra dem, emedan ni icke kunna behålla dem, emedan utgifterna för att försöka behålla dem skulle vara ruinerande, emedan edert eget statsskick skulle skadas av att ni behölle dem, emedan edra principer förbjuda er att behålla dem och emedan ni skulle handla till hela världens bästa genom att skiljas från dem”. Det framgår härav, att Bentham åberopade även frihetens och demokratins grundsatsar för sitt krav på ovillkorlig och omedelbar emancipation av kolonierna.

I ett arbete, som åtminstone till större delen är skrivet senare än de båda berörda skrifterna, nämligen utkastet till nationalekonomisk handbok, upprepar Bentham den ekonomiska liberalismens kritik av kolonialpolitiken. Men han framhäver nu även andra icke-ekonomiska tankegångar, som tala till kolonialpolitikens förmån, och slutsatserna få en helt annan karaktär än tidigare. På frågan, om nya kolonier böra grundas, svarar Bentham obetingat nej ur ekonomisk synpunkt. Han tillägger emellertid, att kolonierna kunna mottaga befolkningsöverskottet från moderlandet, och, om de styras väl och ej hindras i sin utveckling, småningom kunna bilda nya folk, vilka genom språk, vanor, släktskap och politiska inflytelser äro knutna vid moderlandet. På frågan, om redan förvärvade kolonier böra frigöras, svarar Bentham från samma utgångspunkt ja, för det fall att ekonomiska överväganden ensamt skola vara bestämmande. Men andra hänsyn måste tagas. Om en koloni övergives, uppstår frågan, om den kan fortleva som självständigt samhälle, och om, därest detta är möjligt, förhållandena i detta samhälle icke komma att försämrans. ”Är det icke nödvändigt att de (koloniernas innevägnare) få skydd och ledning, med tanke på det tillstånd av relativ svaghet och okunnighet, i vilket de leva? Är icke deras nuvarande beroende deras enda säkerhet mot anarki, mord och plundring? Så-

dana äro de synpunkter, utifrån vilka denna fråga måste tagas i betraktande". Bentham avslutar sin framställning med påståendet, att svårigheterna i stort sett försvinna, om man upphör att betrakta kolonierna som medel till ekonomisk vinst. I så fall behöver man icke frukta fientlighet och självständighetskrig. "Om förnuftet ensamt finge råda, komme den vanliga orsaken till tvist att verka i motsatt riktning mot förut — moderlandets önskan bleve att se sina barn starka för att de därmed kunde vinna frihet och kolonierna skulle frukta förlusten av den beskyddande makt, som gäve dem inre lugn och skydd mot yttre fiender".

Bentham kom alltså från en rent negativ kritik av kolonialsystemet fram till en villkorligt positiv uppfattning. Den positiva ståndpunkten utvecklas emellertid naturligt ur den negativa och innesluter det väsentliga momentet i denna. Enligt en tankegång, som skymtar redan hos Adam Smith och i Burke's tal under det amerikanska självständighetskriget, tänker sig Bentham, att moderlandet genom att politiskt och ekonomiskt ge kolonierna stor frihet skall kunna binda dem vid sig med starkare band än maktens och den exklusiva handelns. Den utveckling Bentham sålunda genomgick, är i väsentliga punkter densamma som den engelska opinionens och den engelska kolonialpolitikens under 1800-talet.

Det synes stå utom tvivel, att de politiskt ledande kretsarna i England under större delen av 1800-talet utgingo från att kolonierna förr eller senare skulle frigöras och att enligt en utbredd, om än icke härskande uppfattning en sådan utveckling vore till gagn för båda parterna. Att klart fastställa innebörden av de uttalanden som fälldes av statsmän och kolonialämbetsmän är emellertid icke möjligt. Den diskussion, som förts om exempelvis Disraelis, Gladstones och Cobdens mening i denna fråga, är så tillvida ofruktbar, som dessa och andra politiker betonade skilda synpunkter vid olika tillfällen och överhuvud knappast hyste någon mera varaktig och genomtänkt uppfattning. Ibland talade man om de band, som förenade England och kolonierna — särskilt naturligtvis de av briter befolkade områdena — och framhävde då starkt den positiva linjen. Vid andra tillfällen underströk man, att kolonierna icke borde behållas med våld och uttryckte sig härvid gärna i allmänt skeptiska och negativa ordalag. Det väsentliga är att man ofta med jämnmood, stundom med tillfredsställelse, räknade med kolonialsystemets framtida avveckling. Kolonierna betraktades mera som en tyngande börda än som en tillgång för moderlandet.

Några exempel.⁶ De tre understatssekreterare, som under tiden 1836—1871 hade den närmaste ledningen av kolonialpolitiken — Stephen, Merivale och Rogers, samtliga liberaler — arbetade visserligen för stabilisering av det engelska kolonialväldet men tänkte sig, att dess upplösning var ofrånkomlig. Rogers

skrev 1885, alltså efter den moderna imperialismens framträdande, att han alltid tidigare ansett det självklart, "att våra koloniers bestämmelse är oberoende och att från denna utgångspunkt kolonialdepartementets åliggande är att se till att vår förbindelse, så länge den varar, blir så gagnelig som möjligt för båda parterna och vår skilsmässa, när den kommer, så vänskaplig som möjligt." För stämningen inom konservativa kretsar är det belysande, om än icke typiskt, att Disraeli — några årtionden senare en personifikation av den nya imperialismen — år 1852 kunde skriva till en framstående partikamrat: "Dessa eländiga kolonier komma alla att bli oberoende om några få år och äro blott en kvarnsten kring vår hals." Macaulay yttrade i underhuset 1833, att den dag indierna under den engelska styrelsens vård växt ifrån den bestående ordningen och begärde frihet skulle bli den "stoltaste dagen i engelsk historia". Mest extremt uttryckte sig Manchestermännen. Till frihandels välsignelserika verkningar, skrev Cobden, hörde lösandet av banden mellan England och kolonierna. Att tala om armé och flotta såsom nödvändiga för koloniernas försvar vore orimligt. "Var är den fiende (?) som skulle vara så vänlig att stjåla sådan egendom? Lika nödvändigt vore det då att rusta för försvar av vår nationalskuld."

Uttalanden som de sist citerade återspegla säkerligen icke, det bör än en gång betonas, den härskande opinionen. I officiella yttranden av ansvariga statsmän, såsom Melbourne, Derby och Palmerston, är tonen genomgående mera positiv i fråga om koloniernas värde. Men den skeptiska uppfattningen beträffande kolonialsystemets framtida möjligheter synes ha varit allmän. Ingen regering, vare sig konservativ eller liberal, verkade för en utvidgning av det brittiska kolonialväldet.

Denna inställning till kolonialpolitiken, som starkt kontrasterar både mot 1700-talets merkantilism och det senare 1800-talets imperialism, betingades uppenbarligen av många skilda förhållanden. De gamla nordamerikanska koloniernas frigörelse framstod som ett bevis på att alla kolonier, då de nått en viss utveckling, måste önska att vinna full självständighet. Englands industri och handel behärskade under denna tid världsmarknaden i större utsträckning än vare sig förr eller senare, och särskilda med en politisk förening förknippade förmåner för handeln syntes därför vara av ringa eller ingen betydelse. Jämte dessa och andra faktiska förhållanden voro utan tvivel de liberala och demokratiska idéerna av stor direkt betydelse. Den ekonomiska liberalismen undergrävde tron på koloniernas värde. Frihandeln och negativismen i kolonialfrågan voro skilda sidor av samma sak. Den politiska liberalismen verkade i samma riktning. Dels så att den med liberalismen förbundna nationalitetsidéen krävde likaberättigande och självständighet för varje utbildad nation. Även de primitiva folken betraktades som nationer i vardande, vilka småning-

om skulle nå den mognad, som berättigade dem till inträde i de fria staternas krets, och den brittiska styrelsen ansågs skickad att genom en uppfostrande förvaltning påskynda denna utveckling. Dels så att man från liberalismens utgångspunkter måste begära, att krav på självstyrelse inom det brittiska väldets ram, framställda av högt utvecklade folkgrupper, omedelbart erkändes. Det var icke gärna möjligt att vägra britterna i kolonierna politiskt inflytande, då britterna i England ägde detta, och en stark begränsning av rösträtten efter engelskt mönster kunde i kolonierna på grund av dessas mera egalitära sociala struktur icke gärna komma ifråga. Det har sagts, att de av engelsmän befolkade kolonierna under detta skede fingo självstyrelse, därför att man räknade med koloniernas frigörelse från moderlandet. Med kanske större rätt kan ett omkastat resonemang tillämpas: därför att man ansåg sig böra ge kolonierna självstyrelse, räknade man med att de inom kort skulle göra sig helt självständiga. Alltnog, under detta skede slår den koloniala självstyrelsens princip igenom i de områden, som sedermera fingo karaktären av dominions. I de kanadensiska, australiska och sydafrikanska kolonierna infördes parlamentarisk demokrati, under bevarande av en viss väsentligen kontrollerande makt hos engelska statsorgan. I en rad andra kolonier förbereddes en liknande anordning genom upprättande av representativa institutioner.

Från denna kolonialpolitiska åskådning var, såsom Benthams utveckling visar, steget icke långt till en ny positiv inställning, förebådande en linje i sekelslutets imperialism. Den framträder, om också i regel vagt och trevande, i många uttalanden av ledande politiker. Den man som först med auktoritet framförde tanken, att kolonial självstyrelse kunde stärka i stället för försvaga sammanhållningen inom det brittiska väldet, var lord Durham, i det ryktbara betänkandet år 1839 om Kanadas styrelse.⁷ I betänkandet föreslogs, dels att de kanadensiska kolonierna — som då styrdes separat — skulle sammanföras i en union, dels att den nya kolonin skulle erhålla så gott som fullständig självstyrelse i inre angelägenheter. Durham ansåg, att den ökade styrka och det större oberoende, som Kanada härigenom skulle få, komme att motverka alla strävanden till separation. Den kanadensiska nationalkänsla, på vilken han hoppades, skulle, då orsakerna till irritation och underlägsenhetskänsla gentemot England försvunne, väl förlikas med lojaliteten mot England. Möjligheten för framstående kolonister att vinna ledande platser i den inhemska styrelsen skulle tillfredsställa en ärelystnad, som eljest lätt bleve inriktad på frigörelse från det engelska styret.

Denna tankegång blev småningom allmänt godtagen. Den mer eller mindre utsträckta självstyrelsen för kolonierna kom att betraktas som ett medel att bevara imperiet, icke som ett steg i riktning mot dess ofrånkomliga upplösning. Man har därför kunnat göra gällande, att den skepsis i fråga om

kolonialpolitikens möjligheter, som rådde under 1800-talets tidigare del, i själva verket var en betingelse för kolonialväldets bestånd.

De idéer, stämningar och handlingstendenser, som sammanfattas i ordet imperialism, bröto igenom i engelsk opinion och politik på 1870- och 1880-talen. Ur praktisk-politisk synpunkt kan utgångspunkten sägas vara Disraelis valtal före 1874 års val, i vilka han anklagade liberalerna för likgiltighet mot och vanskötsel av kolonierna och förkunnade en ny aktiv inställning. En rad böcker om kolonierna och deras samhörighet med moderlandet — såsom Dilke's "Greater Britain" (1869), Seeley's "The expansion of England" (1883) och Froude's "Oceana, or England and her colonies" (1885) — vunno en framgång, som bevisade och samtidigt medverkade till tänkesättets förändring. I korthet kan imperialismens ideologi karakteriseras som en medveten strävan att bevara, konsolidera och utvidga imperiet. Väsentligen verkade man härvid på två skilda linjer.

Å ena sidan gällde det att stärka imperiets sammanhållning. De självstyrande, huvudsakligen eller till stor del av inflyttade engelsmän befolkade kolonier, som man nu började kalla dominions, stodo ur denna synpunkt i första rummet. Planer framlades på en imperiell federation, med ett imperieparlament som högsta lagstiftande organ; denna tanke upptogs likväl aldrig som handlingsprogram av någon regering och förlorade efter några årtionden sin aktualitet. Det visade sig möjligt att knyta moderlandet och dominions fastare samman trots att de gamla legala banden försvagades och några nya icke tillkommo. Dominions, av vilka de största (Canada 1867, Australien 1901, Syd-Afrika 1909) förenades i federationer, fingo karaktären av fullmyndiga stater, vilkas erkännande som likaberättigade medlemmar av "de brittiska nationernas samhälle" år 1931 blott bekräftade en sedan länge erkänd situation. Gång efter annan visade dominions sin ovillkorliga solidaritet med moderlandet. Genom imperiekonferenserna skapades ett organ för debatt och uppgörelser.

Å andra sidan innebar imperialismen en tendens till kolonial expansion. I den konkurrens om ännu icke ockuperade områden i Afrika, som började omkring 1880 mellan de europeiska stormakterna, var England icke initiativtagare men vann på grund av sina speciella förutsättningar de största framgångarna. Mellan 1884 och 1900 förvärvades områden i Afrika och Asien med 57 miljoner invånare. Denna väldiga utvidgning bottnade icke i någon systematisk erövringspolitik. Varken Gladstone eller Salisbury var i detta hänseende imperialist. Överhuvud kan man icke spåra vare sig en enhetlig vilja eller någon generell yttre orsak bakom expansionen efter 1880. I

en del fall voro finansintressen, i andra militära hänsyn, i åter andra religiösa och humanitära motiv de omedelbart bestämmande. Kapitalister likaväl som missionärer voro pådrivare gentemot regeringen och organisatörer av folklig propaganda. Det väsentliga i detta sammanhang är att den allmänna opinionen, pressen, parlamentet och regeringen, trots alla meningsskiljaktigheter, i stort sett visade större benägenhet än några årtionden tidigare att godta de skäl, som kunde förebringas för en kolonial aktion. Särskilt anmärkningsvärt är att efter allt att döma den aktiva kolonialpolitiken väckte sympati och stundom entusiasm hos en stor del av de breda lagren. I det hela var det fråga om både ekonomiskt och mänskligt billiga företag. Endast frivilliga eller värvade soldater användes, och i förhållande till förluster och utgifter bjödo kolonialkrigen på en myckenhet av sensation och romantik.

Mellan 1874 och 1905 satt det konservativa partiet vid styret i nära tjugotre år och imperialismen framstår redan på denna grund väsentligen som en konservativ angelägenhet. Det står också utom tvivel att Disraeli och Salisbury förde en vida mer aktiv imperie- och kolonialpolitik än Gladstone och att de imperialistiska stämningarna starkast verkade inom det konservativa lägret. Någon markerad skiljelinje mellan de båda partierna fanns likväl ej. Flera av de politiker, som tidigast verkade för imperialistiska idéer, voro liberala och till och med radikala liberaler, så W. E. Forster och Charles Dilke. Joseph Chamberlain, jämte Disraeli imperialismens mest lysande politiska namn, hade tillhört den radikala falangen inom det liberala partiet; att han år 1886 skilde sig från Gladstone och slöt sig till de liberala unionisterna, berodde åtminstone till stor del på den känsla för imperiets enhet, som tio år senare gjorde honom till Englands mäktigaste och mest verksamme kolonialminister. Rosebery, utrikesminister i Gladstones fjärde regering och sedan premiärminister, framträdde redan dessförinnan som en av imperietankens ledande förkunnare. Under boerkriget kritiserades visserligen regeringens aggressions- och annexionspolitik av ett antal liberala politiker, främst Campbell—Bannerman, men flera av partiets främsta män — utom Rosebery särskilt Asquith, Grey och Haldane — ställde sig såsom "liberala imperialister" på regeringens sida. Då de tre sistnämnda år 1905 inträdde i ministären Campbell—Bannerman, var detta en garanti för imperiepolitikens kontinuitet. Även inom den socialistiska Fabian Society yppades ur planerings- och effektivitetssynpunkt sympatier för imperialism och expansion.

Viktigare är att fastställa, att den liberala och humanitära traditionen — tanken på uppfostran till civilisation och till framtida självstyrelse — bildade ett starkt inslag i imperialismens ideologi. Primitivt nationalistiska, militaristiska och av darwinism färgade s. k. maktfilosofiska tankegångar

framträdde visserligen hos några författare. Men vad man sammanfattningsvis kan kalla de liberala dragen ge den brittiska imperialismen dess grundton och särprägel.⁸ Härmed avses icke, att de engelska ideologerna, diktarna och politikerna påstå sig vilja tjäna mänskligheten genom att konsolidera och utvidga det brittiska väldet. Motsvarande föreställning torde i nutiden framträda hos alla härskande och erövrande folk, även om den stundom blott innefattar tanken, att man bör förhjälpa den bästa delen av mänskligheten, det egna folket, till styret. Vad som här åsyftas är, att den engelska tron på en mission i mänsklighetens tjänst präglas av liberala idéer om medel och mål.

Som imperialismens mest uppmärksammade men tillika mest naiva och extrema teoretiker brukar man nämna Benjamin Kidd, som på 1890-talet publicerade två under en kort tid utomordentligt populära arbeten, "Social evolution" och "The control of the tropics". Kidd, vars förstnämnda bok prisades av bland andra Alfred Marshall och Viktor Rydberg,⁹ betraktas numera allmänt som en intellektuellt obetydlig författare, och hans böcker nämnas som exempel på den litterära och vetenskapliga framgångens efemära natur. Det i detta sammanhang intressanta är den humanitära och liberala tendensen i Kidds skrifter.¹⁰ Kidd anser, att vissa folk, de västerländska folken — varmed han i första rummet menar engelsmän och amerikaner, i andra rummet européer väster om Ryssland — äro kallade att, åtminstone tillsvidare, styra världen. Han tänker sig icke, att dessa folk biologiskt, rasmässigt, äro överlägsna de andra. Den faktor som skapat högtstående folk, är miljön i trängre mening, den sociala utvecklingen. Framför allt har religionen härutinnan varit av betydelse. Den har skapat en stark grupp känsla och gruppkaraktär. Särskilt i England har den möjliggjort en politisk och social utjämning utan hårda konflikter. Demokrati, ett betydande mått av jämlikhet, en känsla av ömsesidigt ansvar och en vilja till uppgörelse och samhällelig effektivitet ha gjort britterna — och i mindre grad andra västerländska folk — skickade att ta ledningen. Det är här ej, betonar Kidd, fråga om några stora och lysande egenskaper; vad som behövs är "humanitet, styrka, karaktärsfasthet och omedelbar pliktuppfyllelse utan tanke på storslagna och utopiska mål". I korthet kan det sägas att Kidd i den energiska, på kort sikt arbetande, av en religiöst färgad ansvarskänsla burna förvaltningsverksamheten ser det väsentliga. Som bakgrund till denna tankegång tjäna vagt beskrivna demokratiska och egalitära ideal.

Mera direkt inriktat på imperialismens problem är det andra av Kidds nämnda arbeten, "The control of the tropics". Han utgår här från grundsatserna i "Social evolution" och tillämpar dem på den kolonisation av

tropikerna, som på grund av dessas ekonomiska betydelse anses ofrånkomlig och som redan till stor del avvägabragts. Kidd skiljer mellan två former av kolonisering. Den ena innebär besittningarnas utnyttjande som ett slags plantager, uteslutande i ägarens-ockupantens intresse. Denna form var tidigare — före de nordamerikanska koloniernas frigörelse — den av England brukade och den kännetecknar fortfarande övriga europeiska staters kolonialpolitik. Den andra formen är den moderna engelska och präglar främst politiken gentemot besittningarna med engelsk befolkning; man sköter styrelsen i de styrdas intresse och förutsätter, att dessa så småningom skola nå en sådan politisk och social mognad, att begränsad eller fullständig självstyrelse blir möjlig. Detta system ha engelsmännen velat tillämpa även i tropikerna men det är här ej användbart utan vissa modifikationer. Européer kunna ej aklimatisera sig i tropikerna och kolonier i äldre brittisk mening kunna därför icke etableras i dessa trakter. En god styrelse kan inom överskådlig framtid icke tänkas uppbyren av infödingarna själva. Man måste därför administrera kolonierna genom tjänstemän utsända från England, men förvaltningen bör enligt engelska principer taga hänsyn till de inföddas intresse, sträva att höja och uppfostra dem. ”Det första steget till lösning av det problem som är framför oss är helt enkelt att förstå, att vi i vårt förhållande till tropikernas *naturliga* innevånare ha att göra med folk, som representera samma stadium i mänsklighetens utveckling som barnet i individens utveckling.” Slutsatsen av detta resonemang blir att ”förvaltningen av tropikerna har karaktären av ett civilisatoriskt förtroendeuppdrag (a trust for civilization) och måste skötas med full känsla för det ansvar, som ett dylikt förtroendeuppdrag innebär . . . Om han (den vite mannen) alls har någon rätt i dessa områden, är det i civilisationens namn; om vår civilisation alls har någon rätt där, är det emedan den representerar högre mänskliga ideal, en högre typ av social ordning”. Då kolonierna skola förvaltas i hela mänsklighetens intresse, måste den ”öppna dörrens” politik ovillkorligen följas; koloniala tullar få icke införas och överhuvud får den koloniserande makten icke tillförskaffa sig några handelspolitiska förmåner gentemot andra makter.

Hos andra författare, som äro representativa för den moderna imperialismens förkunnelse, möta liknande idéer i skilda kombinationer och med växlande betoning av olika synpunkter. John Ruskin, som här liksom på andra punkter fullföljde Carlyles tankegångar i liberal riktning, verkade särskilt som professor i Oxford efter 1870 för ungdomens fostran till ansvar för imperiet.¹¹ England borde ”för hela världen bli en ljusets källa, en fredens medelpunkt . . . , som, medan andra nationer voro upptagna av hårda och bullersamma tvister, dyrkades för sitt sällsamma arbete i det mänsk-

liga samförståndets tjänst"; för detta ändamål borde England genom sina "mest energiska och värdiga män" bilda kolonier "så snabbt och inom så vidsträckta områden som möjligt". Seeley betonade, att imperiet skapats utan plan eller medvetet syfte — "in a fit of absence of mind" — men förklarade, att England nu icke kunde undandraga sig det ansvar det åtagit sig.¹² Enligt Dilke måste de anglosaxiska länderna sammanslutas och stärkas i världens intresse; engelsk rätt och engelska styrelseprinciper måste upprätthållas såsom "nödvändiga för mänskighetens frihet".¹³ Froude talade om det engelska folkets mission, som kunde uppfyllas blott genom imperiets bevarande.¹⁴ "Enligt teologiens uttryckssätt gäller det räddningen av vår nationella själ... ännu en gång stå vi inför det gamla valet mellan en omedelbar ekonomisk fördel, förutsatt att denna kan vinnas genom att vi låta imperiet upplösas, och vår andliga frälsning."

Kipling är den brittiska imperialismens erkände diktare. Med större framgång än någon annan har han uttryckt och utbrett de vaga föreställningar och känslor, som varit den nya imperiepolitikens stämmningsgrund. Men samtidigt har man inom vida kretsar både utanför och i England bidragit att bringa imperialismen i vanrykte; man har talat om hans cynism, hans känslösamhet, hans vulgaritet. Det förtjänar erinras, att Kiplings föregångare som imperieskald var den kanske mest typiske liberalen av de stora viktorianska diktarna, Tennyson.¹⁵ Redan på 1870-talet fängslades Tennyson av tanken på en imperiell federation med England som centrum; brev och dikter tyda på, att han i en sådan sammanslutning såg början till en världsstat, ledd av de anglosaxiska folken — "a warless world, a single race, a single tongue". I Kiplings dikter möter även för den liberal-humanitära sidan av brittisk imperialism karakteristiska tankegångar.¹⁶ I den berömda och förhånade "The white man's burden" dominerar samma uppfostringstanke, som framförts av Kidd och andra.

"Take up the white man's burden —
Send forth the best ye breed —
Go bind your sons to exile
To serve your captives' need;
To wait in heavy harness,
On fluttered folk and wild —
Your new-caught, sullen peoples,
Half-devil and half-child".

Denna tro på kolonialpolitiken som en pacifikatorisk och civilisatorisk mission återkommer ständigt hos Kipling. Ett annat ledmotiv är tron på

de självstyrande koloniernas sammanhållning med moderlandet såsom lika-berättigade medlemmar av imperiet. Härvid göres ingen skillnad mellan nationaliteter; fransmännen i Kanada likaväl som boerna i Syd-Afrika hälsas som medborgare i de nationer, som äro under bildande i det brittiska väldets hägn. Liksom Kidd betraktar Kipling imperialismen som religiöst sanktionerad, som en mission i egentlig mening med åtföljande ansvar inför försynen; starkast kommer denna tanke fram i "Recessional", skriven vid avslutningen av drottning Victorias diamantjubileum 1897.

I de ledande statsmännens försvar för imperie- och kolonialpolitiken framställes denna genomgående som ett led i ett humanitärt framstegsarbete. Chamberlain förklarade, att i den moderna kolonialförvaltningen känslan av förpliktelse trätt i stället för känslan av äganderätt.¹⁷ Om Englands förvaltning icke medförde fred, rättssäkerhet och stegrat välstånd i de behärskade områdena, vore den icke längre rättfärdigad. Att dylika allmänna deklARATIONER icke hade en rent propagandistisk karaktär, framgår dels av den faktiska utvidgningen av den koloniala självstyrelsen, dels av att kritik av kolonialförvaltningen ur humanitära synpunkter ofta framfördes och inom alla politiska grupper tillmättes betydelse. I debatterna i dessa sistnämnda frågor möta ofta skilda meningar rörande det föreliggande konkreta fallet, men icke i fråga om principerna för den koloniala förvaltningen.

De vittnesbörd, som givits av de främsta prokonsulerna och imperiebyggarna, förete samma kombination av nationalism och humanism. Cecil Rhodes, det sydafrikanska väldets grundare och vid sekelskiftet den aggressiva expansionspolitikens främste representant, påverkades under sin studietid i Oxford av Ruskin och den då blomstrande evolutionistiska framstegstron.¹⁸ Utvecklingen gick ut på att frambringa "den människotyp, som är mest skickad att ge världen fred, frihet och rättvisa och att göra denna typ förhärskande". Anglosaxarna närmade sig mest denna "Guds idealtyp" och målet vore att ge detta utvalda folk en universellt ledande ställning. Förenta staterna och det brittiska imperiet skulle slutas samman i en enhet, vars delar representerades i ett gemensamt, omväxlande i London och Washington sammanträdande parlament. De civiliserade nationer, som ingingo i imperiet, borde i allt vara likställda; att Rhodes menade allvar med denna grundsats, bestyrktes av hans politik som premiärminister i Kapkolonien. Lord Cromer, Egyptens administrator under mer än tjugo år, skrev ett arbete om "gammal och ny imperialism", där han hävdade, att den engelska strävan att fostra besegrade och underlägsna folk till självstyrelse vore en nyhet i världsväldenas historia.¹⁹ Därmed uppstode ett speciellt dilemma för den brittiska politiken. Engelsmannen "söker att

förverkliga två ideal, vilka tendera att ömsesidigt utesluta varandra — den goda styrelsens ideal, som innebär upprätthållande av hans egen överhöghet, och självstyrelsens ideal, som innebär att han helt eller delvis avstår från sin maktställning”. Lösningen låge i utbildningen till och det successiva införandet av självstyrelse, men Cromer betraktade tydligen den engelska ledningen såsom nödvändig för lång tid framåt. Uttalanden av Curzon, vicekonung i Indien, samt Milner och Selborne, administratörer i Syd-Afrika, gå i samma riktning.²⁰

De nu refererade uttalandena, som utan tvivel äro representativa, giva vid handen, att även under imperialismens glansperiod kolonialpolitiken framställdes som en verksamhet i koloniernas eget liksom i hela mänsklighetens intresse. Principen om uppfostran till civilisation och slutlig självstyrelse står i förgrunden. Det är emellertid uppenbart att, vad de icke europeiska folken i kolonierna beträffar, självstyrelseprogrammet ställdes på mycket lång sikt. I överensstämmelse härmed fingo de representativa institutioner, som infördes inom vissa områden, en starkt begränsad betydelse.

Under de senaste årtiondena, och alldeles särskilt under det nuvarande världskriget, framträder en ny fas i den brittiska kolonialdebattens utveckling. Denna skall behandlas i en följande uppsats. Härvid skall jag också något gå in på de reala förhållanden, som ligga bakom idéerna.

Noter

1. *Smith*, *Wealth of nations*, 1908, s. 473 ff., 480 f.
2. *Malthus*, *An essay on the principle of population*, reprinted from the last edition revised by the author, s. 324 ff.
3. *Ricardo*, *Works*, New edition, 1871, s. 204 ff.
4. *Senior*, *Historical and philosophical essays*, 1865, II, s. 206—243.
5. *The works of Jeremy Bentham* (utg. av Bowring), 1843, II, s. 547 f.; III, s. 52 ff; IV, s. 408 ff.
6. Jfr t. ex. *Dicey*, *Lectures on the relation between law and public opinion in England during the nineteenth century*, 1930, s. 450 ff.; *Knaplund*, *The British Empire 1815—1839*, 1942, s. 33, 59, 165 ff., 203 ff.; *Smellie*, *A hundred years of English government*, 1937, s. 171 ff. — Beträffande Gladstone's utveckling se *Knaplund*, *Gladstone and Britain's imperial policy*, 1927. — Cobden fällde även uttalanden av annan art än det här citerade: jfr *Cobden*, *Speeches on questions of public policy*, 1870, I, s. 486.
7. *Lord Durham's report on the affairs of British North America*, II, 1912, s. 310 ff.
8. Den kända framställning av den brittiska imperialismens idéer, som ges av *Langer*, *The diplomacy of imperialism 1890—1902*, I, 1935, kap. III, synes i viktiga hänseenden vara missvisande. Dels överdriver *Langer* de extremt maktfilosofiska tendenserna hos vissa representativa författare, såsom *Kidd* och *Kipling*, dels framdrager han en rad broschyrer och artiklar utan auktoritativ eller typisk karaktär. Däremot förbigår han uttalanden och framställningar av betydande politiker och

- imperieämbetsmän. Den liberala tendensen i engelsk imperialism blir härigenom helt undanskymd. I viss mån gäller detsamma om framställningen hos *Halévy*, *A history of the English people. Epilogue*, I, Imperialism, Pelican books 1939, s. 41 ff.
9. *Murray*, *Studies in the English social and political thinkers*, II, 1929, s. 265; *Kidd*, *Den sociala utvecklingen*, översättning, 1895, s. IV f.
 10. *Kidd*, *Social evolution*, 1894, fr. o. m. s. 300; *Kidd*, *The control of the tropics*, 1898, s. 34 f., 46—59.
 11. *Millin*, *Rhodes*, 1933, s. 29; *The complete works of John Ruskin*, Library edition, VII, 1905, s. 41, jfr XXII, 1906, s. 190 f.
 12. *Seeley*, *The expansion of England*, 1914, s. 340 ff.
 13. *Dilke*, *Greater Britain*, Third edition, 1869, s. 393 ff., 572 f.
 14. *Froude*, *Oceana, or England and her colonies*, New edition, 1886, s. 334, 338.
 15. *Alfred lord Tennyson*, *A memory by his son*, 1897, I, s. 401, II, s. 223, 376, 425.
 16. Särskilt samlingen "The five nations": General Joubert, Our lady of the snows, The young Queen; samlingen "The seven seas": A song of the English. Jfr *Shanks*, *Rudyard Kipling*, 1940, kap. III.
 17. *Mr Chamberlains speeches*, II, 1914, s. 2 ff., 68 ff.; jfr *Crewe*, *Lord Rosebery*, I, 1931, s. 186 ff.
 18. *Williams*, *Cecil Rhodes*, 1921, s. 49 ff.; *Millin*, *Rhodes*, s. 29 ff., 171.
 19. *Cromer*, *Ancient and modern imperialism*, 1910, s. 118.
 20. *Ronaldshey*, *The life of lord Curzon*, 1928, I, s. 237 f.; *The Milner papers*, II, 1933, s. 35, 503; *Williams*, *The Selborne memorandum*, 1925, s. 173.